

VĚSTNÍK NÁRODOPISNÉ SPOLEČNOSTI ČESKOSLOVENSKÉ

ZA ROK 1959

ČÍSLO 1

ÚVODEM

Národopisná společnost československá až do zřízení Národopisného kabinetu Československé akademie věd v Praze v r. 1950 a potom Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV (r. 1953) byla jedinou ústřední organizací našeho národopisu a řídila veškeré závažnější podnikání v tom směru po dobu trvající více jak půl století. Její založení v r. 1893, v období příprav pro Národopisnou výstavu v r. 1895, znamená v dějinách našeho národopisu nástup nové éry, vyznačující se již soustavnější a vědecktější pracovní organizací v tomto vědním oboru. Jeví se to v plnění některých základních úkolů, které si tato společnost hned při svém založení stanovila a potom v dalších letech své činnosti i realizovala. Bylo to např. vybudování Národopisného musea v r. 1896, v r. 1897 založení první naší odborné revue Národopisný sborník československý od r. 1906 změněného na Národopisný věstník československý, dále i první národopisné bibliotéky (dnes uložené v Národopisném museu); již v r. 1897 plánovala vypracovat velkou Národopisnou encyklopedii, k jejíž realizaci došlo před koncem světové války, kdy vyšel první díl velkého, mnohosvazkového díla Národopis lidu československého, Moravské Slovensko, k němuž se potom připojily svazky další z jiných oblastí. Zásluhy Národopisné společnosti československé za posledních 60 let o rozvoj československého národopisu jsou tedy velmi význačné; a také její činnost v posledních letech vykazuje značný přínos naší národopisné vědě. Proto není ani pochyb o tom, že i po založení jmenovaného ústavu a v minulém roce i nové Společnosti čs. národopisců při Československé akademii věd, jejichž vzniku sama tato Společnost nemálo napomáhala, zůstává nadále mnoho úkolů, které může splňovat právě jen Národopisná společnost čs. a žádná jiná z jmenovaných nových institucí. Její činnost je zaměřena totiž také na propagaci našeho národopisu v širokých vrstvách lidových, dále (na návrh dr. Stránské) na organizaci dobrovolných, jmenovitě laických pracovníků a na podporu národopisné práce na venkově a ve venkovských museích.

Založením nové ústřední odborné revue Československá etnografie (vydávané Ústavem pro etnografii a folkloristiku při Československé akademii věd, která vystřídala předchozí Národopisný věstník československý vydávaný do r. 1956 Národopisnou společností československou), octlá se Národopisná společnost čs. v situaci, že nemá žádného časopisu, který by napomáhal užšímu styku s jejím členstvem a národopisnými spolupracovníky. A takového orgánu je jí zapotřebí tím spíše dnes, kdy se činnost Národopisné společnosti čs. zaměřuje čím dále tím intenzivněji na organizaci národopisné práce ve venkovských centrech a museích a na styk a spolupráci s venkovskými pracovníky a kdy je nutno s nimi navazovat častější spojení pomocí zpráv a pomáhat jim v jejich práci vhodnými pracovními návrhy, návody a dotazníky. Z toho důvodu tímto našim Věstníkem Národopisné společnosti československé přistupujeme k vydávání takovýchto drobných zpráv a návodů; budeme je publikovat jen čas od času (neperiodicky — podle potřeby), ale chceme je zaměřit vždy k lepšímu plnění našich cílů. Tímto Věstníkem má se vyjít vstříc zvláště národopisným laickým pracovníkům, kteří si zaslouží, aby jejich činnosti — pro význam jejich práce — se věnovalo více pozornosti a aby tato jejich práce byla lépe organizována a jim usnadňována. Pracují často nezištně a obětavě, většinou bez jakékoliv finanční podpory. A právě Národopisné společnosti čs. jde o to, aby je získala k intenzivnější spolupráci a aby jim v tom byla co možno nápomocná. Staví si za cíl, aby ve své práci nezůstávali tak zcela osamoceni. Její snahou bude, aby jim usměřňovala — kde se toho ukáže potřeba — jejich pracovní zaměření i způsob práce a aby je začlenila do spolupráce s odbornými institucemi a získala pro jejich činnost širší po-

rozumění jak u spoluobčanů, tak i u úřadů, a zvláště i v jejich pracovištích. Podporou jejich činnosti chce je získávat i k účasti na provádění velkých aktuálních úkolů, daných potřebami našeho národopisu. Tak by se časem mohli stát trvalými spolupracovníky venkovských muzeí i odborných institucí jiných.

Není pochyby, že i soubory drobných dat, získaných od pamětníků a místních znalců, mají i pro národopisné odborníky značnou cenu, protože nejednou obsahují údaje zcela neznámé. A máme-li mezi lidem oživit zájem o národopis a získávat proň nové dobrovolné pracovníky, je třeba je připoutat k trvalejšímu zájmu o práci. Jednou cestou k tomu by mohlo být právě to, že jim umožníme jejich drobné poznatky a zkušenosti někde publikovat a že jim předložíme i příklady a návody, jak takový materiál sbírat, o co se při něm zajímat a jak jej zapisovat, např. dotazníky a návody. Nejednou totiž od nich, vyzýváme-li je k spolupráci, slýcháme, abychom je pro sběrnou práci podrobněji instruovali a dali jim také možnost, aby výsledky své práce alespoň v ukázkách mohli někde otisknout.

To jsou také vlastní důvody, které pohnuly Národopisnou společností čs. k vydávání této drobné neperiodické publikace, která bude zdarma zaslána všem členům a také všem nově získaným spolupracovníkům, jakož i jiným zájemcům, pokud o to požádají. Skromné naše finanční prostředky a publikační možnosti zatím nedovolují vydávat publikaci v pravidelných intervalech a lépe technicky vybavenou. Máme však za to, že i tak tento Věstník dobře poslouží svému poslání.

Současně také očekáváme, že naši pracovníci v národopise a zájemci o naši lidovou kulturu a tvořivost se sami budou přihlašovat ke spolupráci s námi, že budou zasílat své příspěvky z oboru své národopisné práce a že případně připojí své návrhy, jak by se národopisná činnost na venkově na různých pracovištích dala lépe organizovat, než je tomu doposud. Jen tak se nám podaří probudit zájem o národopis ve vrstvách co nejširších.

V. P r a ž á k.

Rádi bychom, aby naše sborníčky byly nejenom pojítkem mezi pracovníky a Národopisnou společností čs., ale aby byly i užitečným příspěvkem po věcné stránce a přinesly poučení nejenom venkovským sběratelům, ale i odborníkům v ústředních institucích. Rádi bychom, aby ankety a rubriky našich sborníčků shromažďovaly cenné údaje, každému potřebné, drobné, třebaše ojedinelé, ale žádoucí a užitečné zprávy pro celý obor. Proto začínáme s dotazníky a dotazy, s celou řadou rubrik drobných příspěvků a organizačních dopisovatelů, jejichž účel dále vypisují. Zamýšlíme přinášet příspěvky hlavně v těchto směrech:

A. Drobné materiálové stati venkovských pracovníků; začínáme s výzvou shromažďovat zprávy o starých způsobech výroby, jejich procesech, nářadí i výrobcích, protože nyní tak vůči hledě rychle mizejí před našima přímo očima.

B. V akci dopisovatelů chceme soustavnými, třebaše drobnými dotazníky shledávat potřebné údaje ze všech našich krajin, jednak pro soupisy, jednak pro národopisné mapy.

C. Pomocí venkovských pracovníků rádi bychom doplňovali materiál i pro velký národopisný slovník.

D. Vzhledem k potřebě sjednotit národopisnou terminologii vyzýváme k diskusím a příspěvkům v tomto směru.

E. Rádi bychom, aby všichni pracovníci, i z vědeckých ústavů, uveřejňovali v rubrice Příspěvky z výzkumů drobné údaje, které na svých cestách poznali, které jsou pro všechny důležité, kterým zatím nemohou věnovat pojednání, ale uveřejní-li je zde po hromadě v soustavné rubrice, jejich informace mohou být všem pracovníkům velmi užitečné a každý z badatelů lehkou může i později nalézt tu doplnění látky pro svoje práce.

F. Stejně významné je shromažďovat Příspěvky z archivů, třebaše i drobné příspěvky, jimiž mohou přispět i historici, archiváři, rodopisci aj.

G. Zvláštní pozornost a publikační možnosti chtěli bychom věnovat musejním pracovníkům v rubrice Příspěvky z muzeí, jednak proto, aby s poklady svých sbírek seznamovali odbornou veřejnost, a to pohromadě, nerozptýleně v stálé rubrice, takže badatelé budou moci tu lehko shledávat materiál ke svým studiím, jednak proto, aby odborníci mohli svým soudruhům poskytovat podporu, kdekoliv by se to jevilo žádoucím.

H. Zvláštní oddíl chceme vyhradit Zprávám z pracovišť, aby pracovníci tu našli údaje o soustavných akcích, sbírkách atd., kde mohou hledat již shromážděný materiál a poučení, a aby i pracovníci sami tu mohli informovat o směru a výsledcích činnosti svých institucí.

Ch. Tím neuzavíráme možnosti a úkol svých sborníčků. Rádi bychom, aby zpravodajský úkol posloužil i vlastivědným kroužkům, souborům tvořivosti, školám i jiným zájemcům a prosíme, aby nám pracovníci sami naznačili svoje potřeby i přání jakož i možnosti, jak by mohli v národopisném ohledu přispět ostatním pracovníkům i pracovištím.

Od příštího sborníčku počínajíc rádi bychom rozdělili obsah čísel na: Stati, Příspěvky, Dotazy, Zprávy.

D. S t r á n s k á .

VOSKÁŘSTVÍ V BYSTRICI NAD PERŠTEJNEM

Původně nebylo v Bystřici spojeno voskářství s perníkářstvím. Ve starých zápisech bystřických se dočítáme jen o perníkářství a také jen perníkáři byli purkmistry či konšely města. Teprve za Peregrina Michaela Fische koncem 19. v. bylo spojeno perníkářství s voskářstvím, ovšem jen v malém a jednoduše.

Pernikář Edmund Fiša, jenž se vydal r. 1875 na cestu do světa, aby se zdokonalil hlavně ve voskářství, rozšířil a zvelebil bystřické voskářství po svém návratu strojovým zařízením tak, že se stal dodavatelem voskářských výrobků nejen v širokém kraji, ale i v celé tehdejší říši Rakousko-Uherské, neboť jeho zboží se prodávalo i za hranicemi.

Pro výrobu voskářského zboží se užívalo různého materiálu. Byl to jednak přírodní pravý včelí vosk, jednak jeho náhražky jako stearin, parafin, ceresin aj. Podle účetních zápisů Edm. Fiše z r. 1889 a let dalších kupoval se žlutý přírodní vosk z Bosny prostřednictvím vídeňských firem, a to v kulatých špalcích, jež bývaly zašity do pytlů. Jen nepatrné množství vosku se kupovalo od zdejších včelařů, neboť si včelaři vlastní vosk vyměňovali za mezistěnky, které se zprvu také vyráběly ve voskářství Fišově. Později však byla výroba mezistěnek v jeho živnosti zrušena pro drahotu a zdoluhavost ruční práce s tím spojené. Byly pak objednávány z továren. Náhražky vosku parafin a stearin dodávaly továrny v Rakousích a v Německu.

Pro výrobu svíc bylo zapotřebí též knotů. Byla to práce jednoduchá, prováděná v počátcích živnosti voskářské dvěma ženami, které na zvláštních přeslicích spřádaly v zimě z bavlny potřebné knoty pro živnost. Někdy se spřádala na knoty i vlákna lněná. Později se knoty kupovaly z továren. Pro výrobu svíc smolných dělaly se knoty ze lněné koudelky a z konopí. Při výrobě smolných svíc se užívalo smůly, kterou voskář Fiša odebíral z továren ve Vídeňském Novém Městě.

Bílění vosku. Každý výrobce nebyl zařízen na bílení žlutého přírodního včelího vosku a to byl přece předpoklad výroby pěkných, bílých a čistých svíc. Jen ojedinělé firmy, mezi nimi i Edmund Fiša po svém návratu z ciziny, mohly si opatřit nákladné bílicí zařízení a měly pro to dostatečné plochy zcela volného slunného a prázdného prostranství. Bílení vosku bylo možné jen v létě, kdy bílicí proces vosku se uskutečňoval pomocí slunečních paprsků.

Žlutý surový vosk se nejprve rozpouštěl parou, vytvořenou v parním kotli, jež byla vedena do dřevěných kádí, zvaných „tunky“; rozpuštěný vosk naléval se pánví na dírkovaný cedník, jímž stékal na hladký dřevěný válec, točící se v korytě naplněném vodou. Vytvořil při tom tenké pentličky, které ve vodě tuhly. Odtud se vybíraly na dřevěné opálky, jež se nosily do zahrady na volné prostranství, kde se rozprostíraly v tenkých vrstvách na dřevěné lísy, pokryté lněnými plachtami. Slunce zde provádělo bílicí proces samo, při čemž se pentličky podle potřeby převracely, aby se oboustranně vybílily.

Když bylo bílení ukončeno, rozehrály se voskové pentličky znovu, načež se čistý, bílý, tekutý vosk lil ve vrstvě asi $\frac{1}{2}$ cm silné do dřevěných forem, zvaných „šálky“, tvaru buď kulatého nebo hranolovitého. Šálky s polotuhým voskem se dávaly do koryta s vodou, kde se vosk z formy vyloupl, načež se kladl znovu na lísy, kde prodělával dobílení. Voskové šálky dobře očištěné a na povrchu vyleštěné ukládaly se do beden jako zásoba k výrobě pro zimní období.

Takto vybílěný vosk ve formě „šálků“ byl prodáván dále voskářům, kteří vlastní bílicí zařízení neměli a vosk si od Fišů objednávali.

Výroba voskových svíček byla dvojí: vyráběly se tzv. svíce kostelní (to byly svíce dlouhé a silnější) a malé svíčky, užívané na vánoční stromky, případně na výrobu tzv. sloupků roarátních.

Při výrobě svíčiček se užívalo slabých knotů, které při navinování s jednoho bubnu na druhý procházely voskem buď bílým nebo různě zbarveným. Síla svíčiček se regulovala tak, že knot procházel talířem, v němž byly otvory o různé velikosti a jenž byl ponořen ve vosku. Dobře ztuhlé svíčičky krájely se na potřebnou délku, při čemž se na jednom konci dřevěným nožem odkrojil kousek vosku, aby se obnažil knůtek pro zapalování.

Dlouhé pruty svíčiček skládaly se též do různých tvarů, čímž povstávaly tzv. „sloupky“, jež dlouho vydržely a prodávaly se hlavně v době „rorátů“. Takové dlouhé pruty svíčiček různě zbarvené splétaly se také do několika pramenů (8–10), čímž vznikaly tzv. „Abdaulesy“, to je svíce užívané při židovských svátcích. Vyráběly se jen pro vývoz do Polska.

Velké svíce „kostelní“ vyráběly se takto: nad cínovou vaničkou, v níž byl rozpuštěn vosk, visely na kotouči zavěšené knoty, jež se cínovou naběračkou polévaly voskem tak dlouho, až se dosáhlo žádané síly. Dřevěným válcem se pak svíce hladily i leštily a dřevěným nožem se na jednom konci upravil knot. Spodní strana svíce se zaoblila a uprostřed se kostěným bodlem udělal otvor pro oltářní svícen. Silnější svíce se dělaly několikrát, aby vosk dobře na knot přituhl a nesjel po knotu dolů. Knot musel být dobře suchý.

Vyráběly se svíce čistě voskové, které musely být označeny firmou výrobce, jenž ručil za jejich pravost (zejména svíce pro oltáře), pak svíce polovoskové a konečně svíce z náhradního materiálu jako parafinu, stearinu apod.

Tak zvané „hromničky“, svíce pro hromnice, a svíce pro první přijímání školních dětí se při výrobě zdobily buď hotovými ozdobami voskovými v různé barvě a tvarech, např. lístečky, květy apod., nebo se dělaly přímo na nahřáté svíci kovovými klíšťkami různé ozdobné tvary, čemuž se říkalo „cvikování“.

V pozdějších letech kupovaly se různé obtahovací obrázky objednávané z Norimberka v Německu. Byly to velmi pěkné kyticíky různých barev i jednotlivé květy, nebo obrázky různých svatých apod. Obrázek se nalepil na svíci pomocí laku, po přischnutí se navlhčil vodou, opatrně stáhl a barevný obrázek zůstal na svíci. Laskavosti sl. Marie Fišové dostalo se mi několika těchto obrázků a ozdob jako ukázky. Celá „hromičná“ svíce, obrázky tímto způsobem zdobená, byla mi darována pí. Annou Mazlovou, čís. 175 v Bystřici n. Pernšt.; je to výrobek firmy Fiša.

Pro Polsko se dělaly zvláštní, tzv. „gotické“ svíce, velmi dlouhé a hodně silné, k vrcholu se zužující.

Na velikonoce se vyráběly pro všechny farní kostely svíce zvlášť silné, zvané „paškály“, symbolisující utrpení Kristovo pěti ranami, což byly pozlacené kuličky ze smůly a kadidla.

Ze svých cest, zejména z Německa v roce 1875, dovezl si Ed. Fiša znalost výroby voskových modlitebních „knížek“, složených z tenkého prutu svíčiček („zug“), různě zdobených voskovými lístky, květy apod. Tužkové náčrty pro tvoření těchto knížek, jež měl ve svém cestovním deníku znázorněny, ukazují na vkusnou a uměleckou práci, třeba jsou neúplné. „Knížky“ byly jen omezené ve voskářství Fišově vyráběny.

Hlavními odběrateli velkých svic byly kostely: také k různým příležitostem, pohřbům apod. se prodávaly svíce přímo z voskářství Fišova, jinak byly dodávány k prodeji do obchodů.

Při prodeji svic byl hlavní sezónou podzim; prodávaly se nejvíce ke Všem svatým, rorátům a svátkům vánočním. V dílně se však pracovalo po celý rok, tedy i v létě, kdy bílení vosku a tvoření zásob pro zimní období vyžadovalo hodně práce.

Speciální tovaryši voskářství u Fišů nepracovali. Pro řemeslo perníkářské a voskářské byli vyhledáváni tovaryši znalí obou řemesel. Voskářství byla práce čistá, v některém směru přímo umělecká, vyžadující velké zručnosti, naprostého vkusu a jemných rukou. Vzduch pracoviště byl stále nasycen vůní včelího vosku.

Méně příjemná práce spojená s voskářstvím byla výroba smolnic čili „fagulí“; ty se vyráběly ve zvláštní místnosti na dvoře, nikoliv ve voskářské dílně. Jako materiálu pro

knoty smolnic se užívalo místo bavlny silných knotů z vláken konopí, které se polévaly rozehrátou smolou. Čtyři smolné svíce se spojily rozžhaveným železem dohromady v jeden celek, takže pak hořely najednou vlastně 4 svíce. Těchto smolnic užívali při požárech hasiči; mnoho se jich také prodalo do cizích zemí. Při náboženských slavnostech, o velkých svátcích apod. bylo užíváno kostelních fagulí, jež nosívali v průvodu tzv. „fagulanti“; např. za soukeníky byl fagulantem dosud žijící p. Vinc. Bohuňovský. Tyto kostelní fagule byly ovšem lépe vyráběny a zdobeny.

Voskářství se provozovalo u Fišů naposled za p. Edmunda Fiše až asi do roku 1917. Spolupracovnicí svého otce byla informující mne sl. Marie Fišová. Tovární výroba a konkurence měly posléze za následek zánik ruční výroby svěc a tím i řemesla voskářského v Bystřici n. Pernšt.

Voskářství firmy Fišovy bylo na výši doby, což dokazují čestná uznání, jež byla firmě udělena za výrobky, vystavené na celé řadě výstav. Tak již roku 1873 získal Peregrin Fischa diplom uznání a státní cenu za hospodářské zásluhy na světové výstavě ve Vídni; další uznání za zásluhy získával Edmund Fiša ve formě medailí, např.: r. 1883 na Hospodářské a průmyslové výstavě v Přerově, r. 1885 na Hospodářské a průmyslové výstavě v Poličce a r. 1888 na Císařské jubilejní výstavě v Brně.

PŘÍSPĚVKY A DOTAZY

VÝZVA K SPOLUPRACOVNÍKŮM A ZÁJEMCŮM

Zahájili jsme akci, jejíž potřebu jsme již dávno cítili, totiž pokus soustavně doplňovat údaje o životě našeho lidu a jeho kultuře. Máme sice v naší literatuře mnoho cenných prací od četných pracovníků a ve sbírkách musejí mnoho vzácných dokladů, ale nemůžeme si zamlčovat, že všechny naše kraje nejsou v tom směru stejně bohaté a že ani velké krajové a tematické monografie ani drobnější stati nevyčerpávají všechny údaje. Starší materiál nebyl shromažďován soustavně ani z jednotných hledisek, ani nebyl sepsán ve všech krajinách a potřebuje nutně doplnění. Kdybychom si neprozkoumané a nepopsané okruhy v jednotlivých oborech zakreslili na mapu, ukázaly by se četné bílé polchy, ve kterých se skrývají i oblasti velice významné. Všude je třeba, abychom starší práce předchůdců doplňovali, buď v některých oborech (např. o práci, zaměstnáních anebo společenských vztazích bylo zaznamenáno jen skrovně zpráv) anebo v ohledu vývoje, sociálních rozdílů, změn ve využití, datování aj., aj. Proto začala jsem s akcí soustavného doplňování údajů, soustavného sbírání zpráv, kterých je třeba k dokreslení vývoje naší národní kultury a života lidu.

První kroky činíme pro přípravu národopisných map, z jejichž souboru bychom rádi sestavili v budoucnosti celek o národní kultuře, přispívající k obrazu o její rázovitosti a vývoji. Jest to podnik, který národopisní odborníci v mnoha evropských státech provádějí nebo už provedli, zvláště v Sovětském Svazu, Polsku, Maďarsku, Švýcarsku, Rakousku, Švédsku, Holandsku aj. V jeho rámci je dokonce připravován společnou prací evropských národů i mezinárodní atlas evropský.

Význam národopisných map je mnohostranný. Zjistíme-li, kde všude jsou určité jevy rozšířeny a v jakých variacích, získáme nezbytný podklad pro úvahy o mezinárodních kulturních vztazích, např. mezi Čechy a Slováky, mezi Čechy a Poláky nebo i Němci, Maďary aj., pokud a čím pronikala česká kultura do sousedství nebo naopak. Zjistíme tím i nezbytný podklad pro úvahy o vztazích i mezi našimi jednotlivými krajovými oblastmi a vyniknou nám jejich podobnosti a rozdíly. Soustavnost sběrů a výzkumů a jejich zakreslení na mapy bude jedinečným vodítkem i pro zachycení dynamiky ve vývoji naší lidové kultury, a to v mnohostrannosti a spolehlivosti, které dosavadní materiál poskytnout nemohl.

Bohaté, soustavně doplňované zprávy národopisného soupisu budou i spolehlivým základem pro syntetická díla, ať krajová, ať tematická, neboť jenom na podkladě podrobně popsaných, z potřebných hledisek objasněných a všude zjištěných údajů lze je spolehlivě zpracovat, aniž se musíme obávat, že se dodatečně najdou nové, jiné ještě zprávy z míst, která při výzkumech byla vynechána.

K tomu všemu ovšem je nutná spolupráce všech. Má-li být velký úkol, jako je celistvý národopisný soupis a národopisný atlas, uskutečněn v celé šíři a v době, dokud ještě zprávy o svébytném životě starší epochy lze zjistit, musí se spojit všichni pracovníci v jednotlivých krajích, kteří mají zájem o zachycení naší kultury, k spolupráci. Obracíme se proto na všechny zájemce a vlastivědné pracovníky, aby se na společném díle zúčastnili tím, že budou poskytovat údaje ze svého domova a okolí podle svých dlouholetých zkušeností. Žádná doba neprojevila tolik porozumění pro kolektivní součinnost jako naše doba a proto se těšíme, že naše výzva dojde pochopení. Žádná doba si nevážila tolik národní svébytnosti, jako dnes je zdůrazňována, a proto i v tomto ohledu doufáme, že se setkáme s porozuměním.

Prosíme dobrovolné pracovníky ve všech krajích našich zemí, aby k společnému velkému úkolu přispěli tím, že budou odpovídat na seznamy otázek, které jim budeme občas rozesílat, nebo že se zúčastní na výzvy, které uveřejníme, nebo alespoň upozorní nás na jednotlivce, kteří by byli ochotni uvedených akcí se zúčastnit. Předpokládáme, že budeme rozesílat dva-tři stručné dotazníky ročně. Očekáváme, že to bude znamenat minimální časové zatížení spolupracovníků a že každý, kdo má o národní kulturu zájem, bude se

moci svému úkolu věnovat a přihlásí se za dobrovolného dopisovatele národopisného soupisu a map. Odpovědi našich dopisovatelů budou uloženy v archivu Národopisné společnosti a bude jich použito k přípravě map a vypracování národopisného soupisu. Jména dopisovatelů budou v díle uvedena. V současnosti jména dopisovatelů a spolupracovníků budeme uveřejňovat v našem zpravodaji a budeme postupně otiskovat zprávy o výsledcích celé akce. Zvláště cenné objevné informace můžeme i předem otisknout se jménem dopisovatele.

Zatím připravili jsme tři dotazníky: 1. z oboru o lidovém nábytku a zařízení obydlí, 2. z oboru lidového obleku a 3. z oboru lidových obyčejů. D. Stránská.

Zpráva o zatímních výsledcích dotazníkové akce

V r. 1958 zahájila jsem v Národopisné společnosti nové odvětví činnosti — spolupráci s venkovskými dopisovateli. Je to úplně v soulase s novým programem Společnosti — věnovat péči pracovníkům z venkova, organisovat jejich spolupráci a pomoc a poskytovat jim návody, rady a přispění ve všech směrech. Tato činnost je však i velmi důležitá a potřebná pro národopis, pro poznání našeho lidu a jeho života, jak jsem naznačila ve výzvě ke spolupracovníkům. Nemůžeme si zamlčovat, že dosavadní literatura má veliké mezery a že není jediného oboru a oblasti, které by byly prostudovány všestranně, ale kromě toho je nám třeba údajů o současném životě a proměnách života v současnosti. Ve venkovských střediscích žijí milovníci národní svébytnosti a seznali jsme, že se rádi zúčastní společného úkolu; někteří touží po tom zaznamenat svoje paměti a popsat život, jak býval, někteří rádi zachytí velké proměny, kterými prochází nyní náš venkov a celý život.

Zatím vyzvali jsme ke spolupráci dopisovatelů členy Společnosti a pracovníky v museích, potom jsme se obrátili ke kronikářům v některých krajích — dosud ne ve všech —, aby se sami zúčastnili nebo doporučili zájemce, a v celé akci získávat dopisovatele se stále pokračuje.

Zatím se přihlásilo na 250 dobrovolných přispěvatelů, z nich 180 dopisovatelů vyplnilo zasláné dotazníky. Někteří odpověděli s opravdovým nadšením a porozuměním a rádi přislíbili svoji účast. Mezi přihlášenými jsou učitelé, rolníci, dělníci, kronikáři, pracovníci v museích, ženy v domácnostech, úředníci i jiní pracovníci. Nejvíce zájemců je na Moravě, zejména v Brněnském a Gottwaldovském kraji, ale srovnání zatím nelze činit, protože výzvy nebyly dosud zaslány do všech krajů a ani veřejnosti jsme se dosud nepřihlásili. Počet zájemců se jistě mnohem zvětší. Seznam spolupracovníků přineseme v příštím čísle, až budou vyzvány a zastoupeny všechny oblasti.

Spolupráci si představujeme dvojím způsobem: 1. Jednak každý může zaslat a v Archivu Společnosti uložit svoje příspěvky, paměti, sbírky, kresby, fotografie atd. podle svých zájmů. Seznamy archivů budeme také uveřejňovat a případně i něco ze zasláných příspěvků podle publikačních možností otiskovat. 2. Budeme rozesílat dotazníky z různých oborů, aby byla získána přesná data pro národopisné mapy, dále potřebné doplňky pro soupisy a syntetické práce a vůbec údaje, kterých se nedostává a po nichž památka by mohla ev. zaniknout se starými pamětníky.

Zatím jsme rozeslali dotazníky o lidovém interiéru a nábytku, jednak pro mapy, jednak pro souhrnný soupis z tohoto oboru. Z odpovědí, které došly, jsou některé velmi vítané, podrobné a provázené kresbami. Zvláště si cením těch, ve kterých autoři zachytili vlastní vzpomínky z mládí a život v syté svěžesti, jaký byl a je s podrobnostmi, které sběratel z druhé ruky stěží by tak výrazně zachytil. Také výrobci přispěli velmi cennými údaji o způsobech práce, konstrukcích, nářadí atd. Mnohý z autorů zachytil dynamiku vývoje, sled proměn, jak za sebou následovaly, a — což je neobyčejně důležité — datoval tyto proměny, ve které době přibližně nastávaly. Vůbec — výsledek prvních příspěvků v akci dopisovatelů je radostný.

V příštím čísle Věstníku, který bude věnován právě dopisovatelům, uveřejníme některé z ukázek.

Kromě otázek o zařízení obydlí rozeslán byl druhý dotazník o některých otázkách lidového oděvu a obyčejů a v jeho rozesílání se pokračuje.

Míníme získávat této akci sběratelů i další zájemce a spolupracovníky, a to nejenom výzvami, nýbrž i přednáškami ve větších i menších místech, při kterých bychom si pohovořili o potřebách v daných oblastech i možnostech práce. Jestliže by si pracovníci přáli takového pohovoru s odborníky, prosíme, abyste nám napsali. D. S.

PŘÍSPĚVKY K NÁRODOPISNĚMU SLOVNÍKU

Mnozí pracovníci volají po národopisném slovníku. Nemáme ho dosud, všechny dosa-
vadní slovníky jsou psány z hlediska jazykovědného, ale je opravdu třeba jej připra-
vovat. Ovšem takový slovník je dílo veliké, má-li obohatit vědecký národopis, a bude
jistě dílem kolektivním. Musí být: a) zevrubný, pokud lze vyčerpávající, jinak po krátké
době by se musilo vydávání opakovat; b) musí obsahovat nejenom výrazy, ale i popis,
charakteristiku dotyčných předmětů, protože týž výraz může znamenat rozličné před-
měty, zejména jde-li o výskyt v různých krajinách nebo dobách; c) musí obsahovat
údaje o provenienci výrazu, a to nejenom z jednoho místa náhodného zjištění, ale obraz
o tom, kde všude se výraz vyskytuje, ať ve stejném nebo různém významu, po případě
žije-li ještě nebo se jen pamatuje v paměti starých lidí. K takovým zprávám je třeba
ovšem spolupráce všech, má-li být obraz o věcných změnách významu a rozšíření co
nejúplnější. Zajímavou otázkou je také, pokud trvají v jazyku staré výrazy, doložené
archivními prameny.

V materiálu pro národopisné mapy shromažďuje se mnoho materiálu v naznačených
ohledech, ale mimo otázky dotazníků je ještě spousta výrazů, o kterých by bylo třeba
zjistit podrobnější údaje, a chceme postupně na některé upozorňovat. Uveřejňujeme
zatím některé dotazy a zprávy:

Dotazy a zprávy pro národopisný slovník.

V jižních Čechách u Votic slyšela jsem výraz š a t pro velký vlněný šátek, pléd. Je
to pěkný termín, ke kterému šátek, který je menších rozměrů, dobře chápeme jako
deminutivum. Kde všude je vlnák na oděti nazýván „šat“? Jak jinak jinde nazývají
šátek-pléd?

Na Těšínsku slyšela jsem pro lehký bavlněný pléd výraz „halenka“. Také na západní
Moravě používají výrazu „halenka“ pro veliký ženský šátek — přehoz. Slovo h a l e n a
je u nás mnohoznačné. Na Slovácku a na Slovensku znamená většinou huněný dlouhý
kabát z rovných dílů s čtverhranným límcem na zádech, někde však huněný kabát s klíny
po bocích, ve střední Moravě dlouhý volný kabát s kapucou, v Čechách kabáty a kabátky
mnohdy plátěné. Právě vzhled, stříh a materiál halen v Čechách není jasný a bylo by
třeba přesněji je popsat, pokud ještě kde lidé je budou pamatovat. Prosíme, aby nám
laskavě byly zasilány popisy a zprávy o výrazu h a l e n a a jeho významu, zejména
z českých krajin. D. S.

Některé místní výrazy, souvisící s roubenými stavbami ve Zlaté Olešnici v okrese semilském:

Údaje byly shromážděny od starých truhlářů Balatky a Háby v r. 1932.

D ř e v o „p r a h n e“. Roubení „stěn“ bylo buď „prosté“, tj. „na rybinu“, nebo „umělé“,
tj. „na zámek“. Umělé roubení na zámek bylo ovšem bytelnější, „stěny“ se nemohly
rozestupovat. Dělal se to proto, aby se v rozích sednic nenadělal štěrbin, aby v nich
„dřevo neprahlo“, to znamená, aby průvanem vlhkého vzduchu nebylo v nich způsobeno
zahnívání.

„T ě r“ znamená naříznutí pilou. Dřevaři mívali plat od „těru“, tj. podle toho, koli-
krát musili kmen přeříznout na klády. Od téhož kořene pochází slovo „t ě ř i n y“,
tj. piliny.

„Sloupy dveřní“ znamená zárubeň dveří, tj. postranní sloupky, příčný trámek nahoře a práh.

„K a b ř i n e c“ je nástěnná polička, ale také prkénko v okně. Vzhled jejich připouští obojí použití téhož výrazu. Polička „kabríneček“ je velmi jednoduchá, úzká a krátká, zhotovená z jednoho prkénka, podloženého konsolovitě trojhránky z desky; bývá umístěna nad okny. (Dlouhé závěsné poličce s lafkou pro opření talířů se tu říká „r o h a t i n a“.) „Kabríneček“ v okně je vlastně „polštář“, tedy spodní část v okenním otvoru, silné prkénko, položené na stěnu v místě, kde se umístí okenní rám; na vnější straně stěnu přehazuje. I v okénkách v lomenici bývá „kabríneček“.

„R e š t“ znamená všeobecně průvlak, silný podstropní trám, který sám podpírá stropnice, kterým se tu říká „ř i m s y“. „Rešt“ je však (podle Petra Jiříče) také výraz pro jednoduchou poličku, prkénko nějak podepřené, které může být umístěno někde na stěně a na které možno leccos položit.

„N á s e p“ je chodník se schodištěm při spodní straně domu, stojícího na strání podél s vrstevnicí; je podezděžen, nahoře má ploché kameny a zasypán je hlínou.

„Z á h r o b e ň“ je úzký chodník, plochými kameny dlážděný, který je upraven podél horní strany domu, tedy při svahu. O. Vondráček

PŘÍSPĚVKY Z VÝZKUMŮ

Zprávy o lištování stěn ve Zlaté Olešnici v okrese semilském. Údaje byly shromážděny v r. 1932 od starých truhlářů Balatky a Háby.

Podle Balatky (* asi v r. 1855) dřevěná stavení jsou roubena ze „stěn“, tj. trámů. „Stěny“ byly buď jen částečně otesány, jen nahoře a dole, co by na sebe přilehly, anebo byly hraněné a pak i hrany měly stesané; aby nevybočovaly ze svislé linie, jsou stažené „kleštinami“ na šrouby. Skuliny mezi jednotlivými „stěnami“ bývaly vyplňovány a vymazány. „Vytloukali“ je „mechováčič“ mechem, teprve později třískami. K zatlučení mechu používali mechováčiči zvláštního dřevěného nářadí, které se podobá dřevěným dlátkům a podle tvaru se nazývalo „zlatotírka“ nebo „potírka“, byly např. z bukového dřeva, 40 cm dlouhé, 4 cm široké a hladoucké; někdy mívali však mechováčič potírky i ozdobené.

Po mechováčičích přišli na stavbu „mazáči“, kteří vymazali skuliny jilem a potřeli vápnem. Takovéto celé výplni mezi „stěnami“ se říká „lišta“. Někdy také mechováčiči sami vymazávali skuliny. Byli to řemeslníci, kteří se dostavovali všude, kdekoli nějaká dřevěná stavba byla nově sroubena.

Truhlář Hába, mladší než Balatka, dával informace poněkud jiné; sám také stavěl ještě roubené stavby, naposled r. 1885 a měl svoje vlastní zkušenosti. Tvrdil, že skuliny mezi trámy („stěnami“) byly někde až na tři prsty široké, ačkoliv se „stěny“ kladly na sebe tak, aby konec silnější přišel na slabší konec druhý. Za jeho doby se už k vyplnění skulin neužívalo mechu, ale třísek, odpadků zbylých po osekávání trámů. Ty se cpaly mezi „stěny“ a pak sekerou se osekalo, co po straně přečnívalo. Pak se skuliny potřely směsí vápenné kaše s pilinami a mezitím, co to schnutím popraskávalo, potřálo se to znovu. Jíl se prý do směsi nedával, ten prý by se byl při schnutí příliš scvrkl. Lžíci na vtírání lišty říkal Hába „potěrák“. Celé stěny se pak barvily na červenohnědo vlnskou krví, která dřevo i konservovala. Podle jiných starých horských „machrů“ doporučován býval tento recept: do 5 dílů zpěněné hovězí krve třeba namíchat 1½ dílu práškovitého páleného vápna a pak k tomu přidat 10 dílů měkké vody. Takovou krví bývaly natírány i stropy a lomenice. „Lišty“ mezi povaly na stropě bývají zapuštěny do vysekaných rýh v bocích povalů, aby nevypadávaly. O. V o n d r á č e k.

PŘÍSPĚVKY Z ARCHIVU

Národopisné studium lidu neobejde se dnes bez studia historie a tedy bez archivního materiálu; studium historického vývoje a jeho podmínek je základním požadavkem.

Z nejpřístupnějších archivních pramenů jsou nám staré inventáře a pozůstalosti, ve kterých se dočítáme nejenom o tom, co vše bylo v hospodářství a domácnosti, ale srovnáním údajů můžeme si učinit bezpečněji podložený obrázek i o tom, jak žily různé společenské vrstvy v minulosti. Soustavné studium pramenů je nejdůležitější, ale zdlouhavé. Některé vzácné zprávy vyskytnou se však i v pramenech nečekaných. Obracíme se proto ke všem pracovníkům v oboru historie, zvláště k archivářům, aby zajímavé, života lidu se týkající zprávy, kterých se při svých studiích dočtou, zaslali nám k uveřejnění pro poučení všech pracovníků nebo k uložení do archivu výpisů, abychom je mohli registrovat a poukázat na ně alespoň v seznamu.

Zatím pro začátek akce uvádíme několik zajímavých údajů z pozůstalostního seznamu po Jiřím Sikorovi v Bocanovicích u Jablunkova z r. 1767, který byl tehdy jablunkovským vojvodou, tj. správcem valašského pastevecského hospodářství.

Mimo jiný velký majetek měl „valašskou lúku“ a hojně „valašského statku“, tj. ovec, jeňhat atd., celkem 83 kusy, jejichž druhy jsou vypočítány. „Robotného statku“ čili koní měl 7 kusů, „rohatého statku“ čili krav, býků, jalovic atd. 21 kus, „černého dobytka“ (tj. vepřového) však jen 6 kusů.

Z polního a jiného nářadí jsou vypsány: 2 vozy okuté za 30 zl., 2 pluhy za 3 zl., 1 starý „hok“ za 18 zl., 3 páry bran za 4,30 zl., chomouty, 3 robotná rádla za 3 zl., 1 nové rádlo za 3 zl.; dále jsou vypočteny: řetězy (laňcuchy), pila, sekery, poříz, motyky, nebozezy aj. aj.

Ze šatstva a stříbra nebožtíkova jsou uvedeny: 1 obnošený modrý mentýk za 4 zl., 2 po jablunkovsku šité modré kabáty se stříbrnými „knoflími“, které bez kneflí oba ošacované byly za 9 zl., „ty stříbrne knefle při jednom viekše, při druhim menše spolu ošacovane za 30 zl.“, „1 novospraveny bily sukienny plašč ošacovany 10 zl., 1 starý obnošeny kožuch 2 zl., 1 zeleny sukienny Brustflek 2 zl., trstina ze stříbrnym okutim 2 zl., dvoje stříbrnych ženskych hočkův 4 zl., jeden stříbrny žensky pas 40 zl.“

Mezi platy, které nebožtík ze svého zapravil, je mezi jiným uvedena i položka, zaplacená poddaným při plavení dříví. Pod bodem 2 v této části testamentu bylo zapsáno: „Halupnikom mostarskim jenž z Pobaby plavili skrz 7 dní, na chleb дано 21 kr.“

(Tato poslední vůle jest uložena ve Státním archivu v Opavě, archiv velkostatku, fony okresního soudu v Jablunkově č. 687/12 z r. 1767).

V uvedeně poslední vůli nás zajímá několik věcí: 1. jak velkým majetkem (folvarkem) vojvoda vládl a jak hojně měl dobytka i koní. 2. Ve dvoře se používalo trojího oracího nářadí: pluhu, haku a 4 rádel. 3. Kromě mentýku měl kabáty šité po jablunkovsku a bílý soukenný plášť, který byl dost drahý — stal více než tažný kůň. 4. Stříbrné knoflíky na jeho kabátech stály 20 zl., tedy tolik jako 4 krávy; byly asi veliké typu gombíků. 5. Vesta byla zelená, asi bez stříbrných knoflíků, snad městského rázu, když byla nazvaná Brustflek, ačkoliv celý testament je psán domácím jazykem se stopami dialektu. 6. Stříbrné „hočky“ — asi k ženské sukni, k jejímu životku — byly jen dvoje, tedy jeho manželka nenosila asi šněrovačku jablunkovského typu s mnoha páry háčků, ale nízký životek typu těšínského. 7. Stříbrný ženský pás byl oceněn neobyčejně vysokou cenou — na 40 zl., stál tedy tolik, jako 8 krav nebo 5 koní nebo 4 soukenné pláště. V jiných pozůstalostech bývají stříbrné pásy oceňovány níže, na 15, 20 zl.

Konečně nás zajímá ještě údaj, že chalupníci, kteří plavili po 7 dní dřevo, pracovali asi společně „z pobaby“, ale dostali jen slabé pohoštění — chléb za 21 kr.

Poučné je porovnání s jinými testamentsy chudých poddaných v okolí Jablunkova z téže asi doby. Některý chudý poddaný vlastnil třeba jen 1 čtvrtinu chalupy, půl pluhu, půl vozu bosého nebo třebas i jen jedno jeho kolo, železný řetěz mělo několik bratří dohromady apod. Je vidět, že koncem 18. století pracovaly rodiny mnohde při polních pracích společně. Uvedu ev. podrobnější zprávy někdy příště.

(Ukázka z výpisů, které jsou prováděny pro soupis lidových krojů a přípravu map lidového oděvu; konáme je od r. 1955 a materiál je ukládán v Ústavu pro etnografi a folkloristiku ČSAV v Praze.)

D. S.

ZPRÁVY

ZPRÁVY Z MUSEÍ.

Rádi bychom ve svém zpravodaji přinášeli informace o bohatém materiálu, který je uložen v našich museích, který obsahuje mnohdy vzácné, pro studium jedinečné předměty, ale o kterém mnozí odborní pracovníci nevědí, protože je roztroušen po různých ústavech našich zemí.

Vybízíme pracovníky v museích, aby nám zasílali zprávy o takových předmětech ve svých sbírkách nebo o charakteristických kolekcích nebo o významných přírůstcích ve sbírkách apod., abychom známost o nich mohli publikováním rozšířit, tak aby odborníci mohli z těchto bohatých zdrojů čerpat pro lepší poznání kultury našeho lidu a pro rozvoj naší národopisné práce.

Pro začátek uvádím alespoň stručně dva příklady z Moravy, které jsem při své nedávné cestě poznala:

V bohatém, pečlivě řízeném a pěkně instalovaném OKRESNÍM MUSEU VE VYŠKOVĚ, jehož správa a vedení musejního spolku příkladně organisují sběr materiálu a spolupráci členů i nečlenů, vystaveny jsou v nové instalaci zajímavé a cenné doklady pro dějiny lidového obleku v okolí. Jsou to střelecké terče, jednak z konce 18. století, jednak z počátku 19. v. (z r. 1812), na kterých jsou vyobrazeny i postavy z lidu v tehdejších krojích. Na jednom např. je namalována skupina hudebníků, mimo to jednotliví muži, jinde zase děvče a muži. Mužské postavy jsou oděny v červené „baně“ a modré kabátky, jeden má navlečen ocáskový kožíš. Oblek i klobouky na hlavách odpovídají typu oděvu, který vidíme i na malovaných fayencových džbancích vyškovské výroby, které jsou také vystaveny v pozoruhodné sbírce místní keramiky.

V OKRESNÍM MUSEU V NOVÉM JÍČÍNĚ je zajímavá sbírka malovaného lidového nábytku. Výroba malovaných kusů musila být v tomto okrese hojně oblíbená, o tom svědčí rozmanité způsoby dekoru, a to nejenom na truhlách, které byly všude obvyklé, ale i na malované posteli a almárnkách. Místní zvláštností jsou stravní almárky se svíslou řadou zásuvek při jedné straně. Používalo se takových almárek sice v mnoha krajinách (někde dodnes), ale málokde byly pestře malovány květy. Typ výzdoby se šikmými šmouhami, které mají napodobovat mramorování, s čtyřplátkovými květy, výraznými okrovými tóny a černým lemováním je tu charakteristický. Je téhož rázu jako na almárce obdobného typu, která stojí v brněnském museu.

Dějiny výroby tohoto nábytku na Novojicku, jeho vývoj, původ, variace a rozšíření zasluhovaly by bedlivého studia místních pracovníků, především co nejhojnější shromáždění dalších dokladů, buď v památkách nebo alespoň ve vyobrazeních. D. S.

ZPRÁVA O SOUPISU ZEMĚDĚLSKÉHO NÁRADÍ V ČESKÝCH MUSEÍCH.

Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV koná od r. 1957 soupis starého zemědělského náradí v českých museích. Do dnešního dne byl proveden soupis v těchto museích: v kraji Českokobudějovickém — Krajské museum v Českých Budějovicích, Okresní vlastivědná musea v Jindřichově Hradci, Soběslavi, Českém Krumlově, Prachaticích, Vimperku, Písku, Vodňanech, Týně n. Vlt., Trhových Svinech; musea v Rožmberku, Netolicích, Bechyni a Veselí nad Lužnicí; v kraji Plzeňském — v Krajském museu v Plzni, v Okresních museích v Sušici, Klatovech, Domažlicích, ve Vlastivědném museu v Kašperských Horách, v Chudenicích, v Železném Rudě a ve Zbirohu; v kraji Libereckém — v Okresním museu v Jilemnici a v jeho pobočce Vysokém n. Jizerou; v kraji Královéhradeckém — v Krajském museu v Hradci Králové, v Okresních museích ve Vrchlabí, Trutnově, Jaro měři, Dvoře Králové, Novém Bydžově a v museu v Chlumci n. Cidl.; v kraji Pardubickém — v Krajském museu v Pardubicích, v Okresních museích v Litomyšli a ve Vysokém Mýtě; v kraji Jihlavském v Okresních museích v Kamenici n. Lipou, v Pelhřimově, v museích v Počátkách a v Žirovnici; v kraji Pražském v Okresních museích v Berouně, v Hořovicích, v museu v Městci Králové.

Jednotlivé předměty chované v museích jsou proměřeny a je prováděna fotografická dokumentace, a to nejen celků, ale i všech význačných detailů. V archivu Ústavu pro etnografii a folkloristiku jsou uloženy negativy a dvě kopie snímků, řádně popsané a zkatalogisované. Katalog fotografií je jednak místní, jednak věcný; katalogisační listek je opatřen kontaktem a řádným popisem.

Soupisová akce v museích je doplňována informačním průzkumem v terénu, při kterém jsou shromažďována nejdůležitější data a současně je sbírán předmětový materiál pro místní musea. V některých oblastech je konán již podrobný výzkum, jako např. nyní v oblasti šumavské.

Účelem soupisu je shromáždit systematicky v Ústavu etnografie a folkloristiky dokumentační materiál o starém zemědělském nářadí a starých formách zemědělské práce, který by byl základem jak prací historických, tak kartografických. J. K r a m a ř í k.

ZPRÁVA O ČINNOSTI NÁRODOPISNÉ SPOLEČNOSTI ČS. ZA MINULÉ OBDOBÍ DO KONCE ROKU 1958.

V posledních letech byla práce v Národopisné společnosti čs. značně ztížena pro nedostatek finančních prostředků, přestože ministerstvo školství a kultury projevilo vždy mimořádný zájem o činnost Národopisné společnosti čs. a podle svých možností ji co nejvíce podporovalo. Proto také provádění výzkumů bylo nutno značně omezit a specialisovat se především na výzkum tzv. zátopových oblastí; tj. na místa, kde se provádějí stavby velkých vodních přehrad a kde tím dochází k zničení nejen mnoha pozoruhodných lidových staveb, nýbrž i celých obcí. Aktuálnost těchto výzkumů je taková, že je nelze odkládat, a proto ministerstvo školství a kultury již v r. 1952 pověřilo Národopisnou společnost čs. tímto úkolem, aby prováděla v oblastech určených k zatopení soustavný národopisný výzkum, zaměřený na stanovení typů tamních vesnických sídel, na zobrazení stavebních památek lidové kultury a při tom sledovala i tradiční způsoby a památky tamního lidového života; aby to vše bylo při výzkumech dokumentováno fotograficky, kresbami, půdorysnými náčrtly i příslušnými podrobnými popisy, s vyznačením, které z těchto památek by měly být nadále uchovány, případně přeneseny jinam.

K jinému, podstatnějšímu omezení činnosti Národopisné společnosti čs. došlo také v oboru publikačním. Národopisný Věstník československý ročníkem XXXIII. skončil svoji existenci. Vydávání této naší odborné národopisné revue, která vycházela od r. 1906 a byla vlastně pokračováním Sborníku Národopisného musea československého (vyd. již od r. 1897), bylo výnosem ministerstva kultury z r. 1953 zastaveno, a to vzhledem k tomu, že tehdejší Kabinet národopisu Československé akademie věd, nyní Ústav pro etnografii a folkloristiku Československé akademie věd, začal vydávat novou národopisnou revui, Československá etnografie, již starší časopis Národopisné společnosti čs. musel ustoupit. Podařilo se dosáhnout pouze toho, že bylo povoleno dokončit alespoň připravené vydání posledního ročníku Věstníku, tj. roč. XXXIII; z něho bylo možno vydat poslední svazek (č. 3/4) pro nedostatek finančních prostředků i papíru až v roce 1956; výtisk byl všem členům rozeslán.

Také v jiných ohledech musela Národopisná společnost čs. překonávat rozmanité obtíže; bylo to několikrát stěhování skladu publikací jako následek výpovědí, při čemž mnoho publikací bylo poškozeno a zničeno.

Přes tyto značné svízele finančního, technického i administrativního rázu může se Národopisná společnost čs. vykázat za toto poslední období značně významnou činností, která jí byla umožněna hlavně houževnatým úsilím jejího předsednictva a také díky práci všech jejích odborných spolupracovníků, kteří se účastnili na provádění jejích úkolů s příkladnou obětavostí.

Jinak práce Národopisné společnosti čs. pokračovaly v tomto období v započatých a dále prováděných úkolech. Nedostatek finančních prostředků omezil však v posledních letech i tuto činnost velmi podstatně; např. v budování Archivu studijní národopisné fotografie a Archivu reprezentační národopisné fotografie. Do konce r. 1958 do-

sáhl přesto studijní archiv na 5.778 čísel a Representační archiv 7.045 čísel; v obou případech jde o sbírky velmi důležité a k přerozmanitým úkolům stále vyhledávané zástupci různých kulturních institucí.¹⁾

Zato během posledních let v r. 1952 založený nový velký Archiv dokumentační — tzv. výzkumový — se utěšeně rozmáhá. Soustřeďuje veškerý dokumentační materiál získávaný z terénních výzkumů, prováděných za účasti četných odborných spolupracovníků; je to materiál v největším svém počtu sice fotografický, ale obsahuje i velký soubor náčrtů půdorysných, tj. dispozic domových i situací vesnic a usedlostí a též množství kreseb. Shromažďuje také zvláště rozsáhlou popisnou dokumentaci týkající se jednotlivých stavebních objektů i předmětů; je řazen jednak podle okresů, jednak abecedně podle obcí; v jednotlivých obcích pak je utříděn podle pořadí popisných domových čísel; mimo to je také utříděn věcně, podle hesel, řazených v každém okrese abecedně. Obsáhl celkem do konce r. 1958 více než 59 219 dokumentačních čísel. Na výzkumech se účastnilo na 20 pracovníků vesměs s vysokoškolským odborným vzděláním a architekti.²⁾

Poslední dobou byl také značně rozmnožen Archiv národopisných diapositivů; obsahuje dnes více než 2726 kusů, z nichž značná část jsou snímky v přirozených barvách.³⁾ Značně také vzrostl Archiv fotografický, budovaný pro Textilní Tvorbu, který dnes obsahuje 1524 fotografických snímků, černobílých i barevných.⁴⁾

Celková dokumentace uložená v Národopisné společnosti čs. v těchto tu uvedených fondech sestávala do konce r. 1958 z více než 76 292 dokumentačních dokladů a z 10 569 kopií, celkem 86 861 čísel, které jsou všechny zapsány v evidenčních knihách (počtem 43) a uloženy ve 207 krabicích.

Byly mimo to vypracovány i jednotlivé odborné studie (o voroplavbě, hrnčířství, větrných mlýnech a j.).

Ze všech těchto archivů stále čerpají zájemci, a to jak jednotlivci, kteří sledují dané odborné otázky, tak i kulturní a vědecké instituce a centrální a jiné úřady, pořadatelé výstav v našich zemích i v zahraničí, autoři propagačních publikací, novináři i spisovatelé; mimo to si vyžádala mnohá krajinská musea celé komplexy fotografií ze své oblasti a ústřední musea pro své odborné archivy; také jednotlivé odborné instituce daly si pořídit v Národopisné společnosti čs. větší počet kopií, např. Ústav architektury v Praze, Národopisný ústav v Bratislavě, Zemědělské museum v Praze, Ústav pro projektování v Brně, Výtvarná škola v Praze, Slezský studijní ústav v Opavě aj. Zájem o tyto soubory fotografií stále vzrůstá a naše archivy stávají se stále vyhledávanějším ústředním pramenem národopisného dokumentačního materiálu pro celou republiku; ba je z něho nejednou čerpáno i zájemci ze zahraničí. Čerpají z něho pro své ilustrace i početné naše časopisy (Český lid, Československá etnografie, Lidová tvořivost aj.). Jeho potřeba i užitečnost je jak patrně velice aktuální.

Velký zájem byl stále u nás i v zahraničí projevován také o publikace Národopisné společnosti čsl., zvláště o Národopisný věstník čsl.; všechny jeho dostupné ročníky vyžádala si např. Akademie věd v Moskvě a ve Varšavě, Towarzystwo Ludoznawcze v Poznani, Bulharská akademie věd v Sofii, Schweizerisches Institut für Volkskunde v Basileji, Museum ve Stockholmu, Instytut pro serbski ludospyt v Budyšině, Finská národopisná společnost v Helsinkách, Anthropologický ústav v Londýně a m. j. Z institucí domácích projevily o ně zájem Ústav národopisu v Bratislavě, Ústav pro českou literaturu v Praze, Slezské museum v Opavě aj.

Publikace získané z ciziny výměnou za své vlastní postupovala Národopisná společnost čsl. Národopisnému odd. Národního musea v Praze a Náprstkovu museu všeobecného

1) Srov. o nich bližší data v NVČ r. XXXII. 1951, str. 200—202 o Archivu studijním a v roč. XXXI 1949—50, str. 314—318 o Archivu repesentačním.

2) O jeho organizaci srov. bližší zprávy v NVČ XXXIII-1953, str. 107—117 a v Čs. etnografii r. I.-1953, str. 261—273.

3) Srov. o něm podrobnější zprávu v NVČ r. XXXIII-1953, str. 370.

4) Srov. o něm podrobnější data v NVČ XXXI-1949/1950, str. 196—197 a NVČ r. XXXIII, str. 370 a d.

národopisu v Praze. Je zajímavé uvést, že to byly hlavně sovětské instituce, které projevily zájem o poslední čísla Národopisného věstníku.

Velmi živou spolupráci vyvinula Národopisná společnost čs. též s našimi musei, a to zvláště venkovskými, která se k ní velmi často obrací s žádostí o přednášky, publikace a zvláště o fotografie z archivů NSČ, jimiž by doplnila dokumentační oddělení svých sbírek. Tak např. musea v Č. Budějovicích, Hradci Král., Teplicích, Uh. Brodě, Pardubicích, Valaš. Meziříčí, Broumově, v Blatné, Uher. Hradišti, Jihlavě, Netolicích a v mnohých jiných venkovských městech. Národopisná společnost spolupracovala úzce také s rozmanitými institucemi a úřady, zvláště v oboru lidového stavitelství; s Čs. akademií zemědělských věd v Praze, se Státní památkovou správou v Praze, se Strojními stanicemi při vypracování a schvalování návrhů na výstavbu nových zemědělských budov. Poslední dobou (od r. 1956) byl navázán úzký styk Národopisné společnosti čs. s Agroprojektem v Praze, jehož úkolem je projektování vesnických a zemědělských staveb. V rámci Národopisné společnosti čs. architekti Štěpánek a Waage a výtvarnice pí Waageová prováděli pro jeho potřeby a za kontroly NSČ výzkum lidových staveb v řadě českých oblastí a donesli odtud bohatý dokumentační materiál, obsahující 1394 kusů (467 půdorysných matric, 865 snímků, 62 barevných studií), z nichž kopie půdorysů a snímky jsou uloženy v archivu Národopisné společnosti čs.

V úzké spolupráci s Národním museem byl uskutečněn i cyklus přednášek, ve kterém byly proslaveny přednášky prof. Chotka, doc. Stránské, doc. Pražáka, dr. Barana, dr. Johnové, dr. Plessingerové a dr. Vařeky, které seznamovaly veřejnost s novými poznatky, získanými při provádění terénních průzkumů.

Národopisná společnost čs. rovněž podporovala zakládání i národopisnou činnost vlastivědných kroužků, vznikajících při museích a domech osvěty. Kromě porad, pokynů apod. akcí jsme pořádali pro ně též přednášky a besedy z oboru národopisu. Některé z těchto kroužků byly založeny přímo našimi členy, jako např. Vlastivědný kroužek při Krajském museu v Teplicích a Vlastivědný kroužek v Klášterci n. Orli. Mnozí naši členové pořádají v místě své působnosti národopisné přednášky, shromažďují materiál pro své národopisné práce a sbírají exponáty národopisně zajímavých předmětů pro musea.

Zachraňujeme cenné svérázné objekty lidového stavitelství tím, že takové stavby vhodné pro zřízení památkové ochrany, hlásíme Státní památkové správě; její snahy podporujeme např. i tím, že s ní spolupracujeme na obnově tradiční ruční výroby, např. šindele v Orlických horách.

Též propagačními a metodickými články šíříme mezi lidem zájem o národopis. Naši členové přispívají svými články do četných časopisů odborných i kulturních jako: Československá etnografie, Český lid, Československá architektura, Slovenský národopis, Slezský sborník, Výtvarné umění, Lidová tvořivost, Svět v obrazech, Svět techniky, Zemědělské noviny, Mladá vesnice, dříve i Naše vlast aj. Poznatky z našich výzkumů, význačné a praktické pro současnou výrobu, zveřejnili jsme především v časopisech: Vodní hospodářství, Za socialistické zemědělství, Technické noviny, Zábřana škod atd.

Při výzkumech v terénu a ve spolupráci s našimi členy zjišťovali jsme též vynikající pamětníky z různých oborů lidové kultury a vybízeli je, aby se sami věnovali jejímu studiu, např. lidových řemesel, zemědělského nářadí, lidového stravování apod.; k tomu účelu Národopisná společnost čs. rozesílá potřebné podrobně vypracované návody a dotazníky.

Národopisná společnost čs. i při svých skromných finančních prostředcích podporovala národopisnou činnost také v národopisném semináři filosoficko-historické fakulty v Praze tím, že zapůjčovala přednášejícím národopisný diapositivní materiál, že semináři a studentům darovala početné národopisné publikace a že umožnila finančními příspěvky několika posluchačům národopisnou výzkumnou činnost v terénu. Menší subvencí umožnila posluchačům i výcvik ve fotografování, který řídil odborník p. Tippman.

Národopisná společnost uspořádala též oslavný večer na počest 70tin prof. Chotka, vzpomenula jubileí prof. Jiřího Horáka, prof. J. Š. Kubína, prof. Karla Plicky, jakož i mistrů L. Kuby, Jindřicha Jindřicha a ředitele L. Lábka; rozhodla se navrhnout je za své čestné členy na poslední valné hromadě a návrh ten byl schválen.

Posléze třeba uvést, že vzhledem k bohatému materiálu výzkumovému, kde získané národopisné poznatky z terénu jsou řazeny podle jednotlivých oborů také do speciálních věcných hesel, vzniká v Národopisné společnosti čs. rozsáhlý abecedně řazený heslový látkový katalog; z toho důvodu se národopisná společnost čs. rozhodla, že přistoupí k budování Národopisného slovníku; veškerá dosud známá literatura z oboru českého národopisu publikovaná má být vyexcerpována do jednotlivých speciálních hesel. Takto by se připravovalo postupně veliké dílo, tj. abecedně uspořádaný Národopisný slovník, shrnující v této formě veškeré naše dosavadní národopisné poznatky; byl by v jistém smyslu jakýmsi encyklopedickým dílem o našem národopisu. Základy pro toto podujetí byly již v Národopisné společnosti čs. vypracovány.

Nakonec třeba se tu zmínit ještě o členstvu a agendě kanceláře Národopisné společnosti čsl. Administrativní agenda Národopisné společnosti čs. byla stále značná, takže plně zaměstnávala naši jedinou pracovníci v kanceláři. Je to patrné z jednacích čísel, které jen v r. 1958 dosáhly počtu 2135.

Počet členů počátkem r. 1957 byl 597. Protože však toho roku přestal být vydáván Národopisný věstník čs., začíná nám členů ubývat. Je proto třeba navázat styk s členy pomocí nově vydávaného Věstníku Společnosti.

Pokud jde o agendu kanceláře, třeba ještě se zmínit o tom, že naše kancelář slouží zároveň též co odborná studovna, volně přístupná a stále otevřená všem zájemcům, aby se tu seznámili s našimi bohatými fotografickými archivy a ještě početnější národopisnou dokumentací. Všem příchozím zájemcům se tu na jejich požádání předkládá bezplatně k nahlédnutí a studiu národopisný materiál; vzhledem k početnosti těchto návštěvníků je kancelářský provoz značně zatížen; tato služba veřejnosti zabírá mnoho času, protože požadavky některých zájemců jsou někdy velmi obsáhlé; žádají se k předložení a vyhledání najednou desítky, ba i stovky čísel. Zájem o naše dokumentační soubory vzrůstá tím spíše, že materiál zájemci tu vyhledávaný se jim pak zapůjčuje i k reprodukci, k výstavám, k pořízení kopií apod. Evidující pracovníce je proto stále zaměstnána a evidenční práce v Národopisné společnosti čs. ještě vzrostou tím, že se pro budoucí léta počítá se systematickou katalogisací, tj. s pořízením věcného a místního katalogu získané dokumentace. Zatím byla evidenční data přenesena do map, které přehledně ukazují, v jakém počtu a jakého druhu máme dokumentaci z těch kterých krajů a okresů uloženu v archívech Národopisné společnosti čs.

Místnost kanceláře dnes také nepostačuje k tomu, aby veškerá dokumentace v ní byla jak náleží uložena, a je třeba uvažovat o jejím rozšíření.

Nakonec třeba též uvést, že někteří členové představenstva byli velmi činní účastníky na zakládání nové, právě ustavené Společnosti čsl. národopisců, s níž bude Národopisná společnost čs. pokud možno svoji práci koordinovat, podobně jako ji koordinuje již s Ústavem etnografie a folkloristiky a s jinými příbuznými institucemi.

Jak už jen z tohoto velmi stručného přehledu o činnosti Národopisné společnosti čs. za minulé období je patrné, bylo podnikání Národopisné společnosti čs. značně úspěšné a může se vykázat pozoruhodnými výsledky, zvláště pokud jde o získanou velmi početnou národopisnou dokumentaci, která tu byla nashromážděna a evidována v poměrně krátkém čase několika málo let a přes veškeré finanční, administrativní a jiné potíže.

V. P r a ž á k.

Vydala Národopisná společnost československá r. 1959

Adresa: Praha III, Všešrdova 2.

Řídí redakční kruh: Josef Beneš, dr. Helena Johnová, dr. Jaroslav Kramařík, dr. Vilém Pražák, dr. Drahomíra Stránská.

Hlavní redaktor dr. Drahomíra Stránská.

Tiskl Knih tisk 1, n. p., Praha 1, Malá Strana, Karmelitská 6.

